

ПРОПОЗИЦІЇ З ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ КОШТІВ НА УТРИМАННЯ ДІТЕЙ ТА НЕПРАЦЕЗДАТНИХ БАТЬКІВ

ДЕГТЯРЬОВ Сергій Євгенович - ад'юнкт Донецького юридичного інституту МВС України

УДК 343.8 (477)

В статті розглядаються питання, пов'язані з цілісністю використання пробаци як альтернативи покарання за уголовні проступки, передбачені ч. 1 ст. 164 УК України та ч. 1 ст. 165 УК України, з змінами та доповненнями в відповідності з Законом України «Про внесення змін до Уголовного кодексу, пов'язаних з введенням інституту уголовних проступков».

Ключові слова: кримінальний проступок, злісне ухилення від сплати коштів, штраф, громадські роботи, пробация.

З прийняттям у 1996 році Конституції, Україна проголосила себе суверенною і незалежною, демократичною, соціальною та правовою державою, яка взяла зобов'язання перед Радою Європи щодо зміни всієї системи кримінального судочинства та гуманізацію кримінального покарання. У зв'язку з цим, у поточному році був прийнятий новий Кримінально-процесуальний кодекс, що зумовив необхідність внесення відповідних змін до чинного кримінального законодавства України, оскільки в новому Кримінально-процесуальному кодексі України з'являється зовсім нове для кримінального законодавства України поняття «кримінального правопорушення» [2].

Відповідно до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків», що вносився на розгляд народними депутатами України: Стретовичем В.М., Головатим С.П., При-

тикою Д.М., Шишкіною Е.В., кримінальні правопорушення – це протиправні діяння, які, в залежності від ступеню тяжкості, поділяються на злочини та кримінальні проступки [5].

Відповідно до зазначеного проекту Закону, кримінальним проступком є діяння, за яке передбачене покарання у вигляді громадських робіт, або інше, більш м'яке покарання за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [5].

Зміни до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків, а саме в частині віднесення окремих видів діянь до поняття кримінальних проступків, що пропонуються в зазначеному проекті Закону, ґрунтуються на концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008. Відповідно до зазначеної концепції, до кримінальних проступків відносяться: 1) окремі діяння, що за чинним Кримінальним кодексом України відносяться до злочинів невеликої тяжкості, які відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства визначатимуться законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки; 2) передбачені чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення діяння, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю (дрібно хулі-

ганство, дрібне викрадення чужого майна тощо) [7].

Саме до таких діянь, що завдяки відсутності значного ступеня суспільної небезпеки, підпадають під категорію кримінальних проступків, відносяться: діяння, передбачене ч. 1 ст. 164 Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Ухилення від сплати аліментів на утримання», а також діяння, передбачене ч. 1 ст. 165 КК України «Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків» [5].

Якщо з визначенням об'єктивних та суб'єктивних ознак зазначених кримінальних проступків складностей не виникає, оскільки жодних змін до них проектом Закону не вноситься, то покарання, що пропонується досліджуваним проектом Закону за скоєння цих діянь, на нашу думку, потребує суттєвого доопрацювання.

Так, відповідно до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» за скоєння кримінальних проступків, передбачених ч. 1 ст. 164 КК України та ч. 1 ст. 165 КК України, до винної особи застосовуватиметься покарання лише у вигляді штрафу у розмірі від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадських робіт на строк від вісімдесяти до ста двадцяти годин [5]. Виправні роботи на строк до одного року та обмеження волі на строк до двох років як види покарання за зазначені діяння, що на сьогодні застосовуються до винних осіб відповідно до чинного кримінального законодавства, будуть скасовані, оскільки відповідно до зазначеного проекту Закону до винних у скоєнні кримінальних проступків осіб можливе застосування лише таких видів покарання, як штраф та громадські роботи. Однак з приводу цього, виникає доречне питання: «Чи доцільно за скоєння кримінальних проступків у вигляді ухилення від сплати коштів на утримання дітей або непрацездатних батьків застосовувати такий вид покарання, як штраф, та чи недоцільно за скоєння подібних кримінальних проступків ввести нові альтернативні види покарання, що можуть застосовуватись до винних осіб?»

Вважаємо, що призначення покарання у вигляді штрафу винній у скоєнні кримінального проступку у вигляді ухилення від сплати коштів на утримання дітей або непрацездатних батьків є недоцільним.

Згідно з диспозицією ч. 1 ст. 164 КК України даний кримінальний проступок може бути вчинений у формі: 1) злісного ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), що характеризується дією чи бездіяльністю винної особи, спрямованою на невиконання рішення суду про стягнення з неї на користь дитини (дітей) визначеної суми аліментів. Подібні діяння можуть виражатись як у прямій відмові від сплати встановлених судом аліментів, так і в інших діях (бездіяльності), які фактично унеможливають виконання вказаного обов'язку (приховуванні заробітку, що підлягає облікові при відрахуванні аліментів, зміні місця роботи чи місця проживання з неподанням відповідної заяви про необхідність стягування аліментів тощо); 2) злісного ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їхньому утриманні, що полягає у незабезпеченні таких дітей харчуванням, одягом, іншими речами, надаванні необхідних коштів для їх лікування, відпочинку тощо [3, с. 136-137]. Про злісний характер ухилення можуть свідчити тривалість ухилення, продовження ухилення після попередження з боку судді чи державного виконавця про необхідність виконання свого обов'язку та можливість кримінальної відповідальності, неодноразові звернення потерпілого чи інших осіб до винної особи з цього приводу тощо [3, с. 136-137].

У свою чергу, кримінальний проступок, передбачений ч. 1 ст. 165 КК України, характеризується злісним ухиленням від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання непрацездатних батьків, що, так само, як і в кримінальному проступку, передбаченому ч. 1 ст. 164 КК України, характеризується дією чи бездіяльністю винної особи, спрямованою на невиконання рішення суду про стягнення з неї на користь непрацездатних батьків (осіб, які досягли пенсійного віку або є інвалідами I чи II групи) визначеної суми коштів [9, с. 376].

Виходячи з вищевказаного, особа, що винна у скоєнні кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 164 КК України або ч. 1 ст. 165 КК України, свідомо, а головне неодноразово ухиляється від сплати коштів на утримання рідної людини (дитини чи батьків). А, якщо особа, яка зобов'язана сплачувати певні кошти, що призначаються на утримання рідної для неї людини, свідомо цього не робить, ігнорує рішення судів з цього приводу, то невже вона буде сплачувати певну суму штрафу з цього приводу? Як вже зазначалося раніше, винна особа, яка не бажає сплачувати певні кошти (до яких можна віднести штраф), може свідомо приховувати свій заробіток (дохід), постійно змінювати місця роботи чи місця проживання, що фактично унеможливує стягнення з нього певної суми штрафу.

Однак, відповідно до проекту вищезазначеного Закону, у разі неможливості сплати штрафу як покарання за вчинення кримінального проступку, суд може замінити несплачену суму штрафу покаранням у вигляді громадських робіт із розрахунку: десять годин громадських робіт за один встановлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян [5]. Також, треба зауважити, що відповідно до запропонованих у проекті Закону змін, до винної у скоєнні кримінальних проступків за ч. 1 ст. 164 КК України або за ч. 1 ст. 165 КК України особи за вироком суду, окрім штрафу, також може застосовуватись такий вид покарання, як громадські роботи. Тобто, фактично винна особа, яка ухиляється від сплати коштів на утримання дітей чи батьків, може притягуватись до кримінальної відповідальності лише за одним видом покарання – громадськими роботами. Однак, і в даному випадку, не слід забувати, що відповідно до ч. 3 ст. 56 чинного КК України встановлюються відповідні обмеження до застосування покарання у вигляді громадських робіт. Так, громадські роботи не призначаються особам, визнаним інвалідами першої або другої групи, вагітним жінкам, особам, які досягли пенсійного віку, а також військовослужбовцям строкової служби [9, с. 126].

Тому, у зв'язку з цим, виникають наступні труднощі та питання, що потребують обов'язкового вирішення:

1. Якщо до винної у скоєнні будь-якого з кримінальних проступків, передбачених ч. 1 ст. 164 КК України або ч. 1 ст. 165 КК України, особи було застосовано покарання у вигляді штрафу, від сплати якого дана особа злісно ухилилась, то в порядку оновленої проектом Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» ст. 53 КК України суд може замінити штраф лише покаранням у виді громадських робіт. Однак, суд при винесенні вироку, враховуючи матеріальний стан винної особи, замість штрафу може застосувати інший вид покарання, але знову ж таки – громадські роботи, оскільки за скоєння кримінальних проступків, передбачених ч. 1 ст. 164 КК України та ч. 1 ст. 165 КК України, проектом вищезазначеного Закону передбачається тільки два види покарання: штраф або громадські роботи. Тобто фактично у даному випадку суд не має права вибору у визначенні покарання і може застосувати до винної особи лише покарання у вигляді громадських робіт. Але чи не суперечить така ситуація нормам Загальної частини КК України, зокрема ст. 65, яка визначає загальні засади призначення покарання, а саме те, що особі, що вчинила кримінально каране діяння, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів? Тобто для дотримання цієї засади суд при визначенні виду покарання повинен мати право вибору, якого у вищезазначеній ситуації він не має.

2. Якщо, знову ж таки, до винної у скоєнні будь-якого з кримінальних проступків, передбачених ч. 1 ст. 165 КК України, особи було застосовано покарання у вигляді штрафу, від сплати якого дана особа злісно ухилилась, але замінити штраф на інший вид покарання – громадські роботи, так само, як і встановити даний вид покарання першочергово неможливо у зв'язку з підпаданням винної особи до категорії осіб, до яких неможливо застосувати громадські роботи, то який тоді вид покарання має бути застосований до винної особи, щоб не порушувати змісту поняття кримінального проступку як злочину невеликої тяжкості, що не стано-

вить значного ступеня суспільної небезпеки?

Для того, щоб не виникали подібні ситуації, на наш погляд, треба застосувати нові альтернативні види покарання за кримінальні правопорушення невеликої тяжкості, зокрема ті, що існують у зарубіжних країнах.

Одним з таких видів покарання є пробація.

Пробація – (англ. probation) – у кримінальному праві США, Англії та інших країн вид кримінального засудження, при якому за засудженим здійснюється нагляд спеціальних органів на визначений судом строк, а також можливе встановлення ряду обмежень (заборона відвідування певних місць, утримання від спілкування з певними особами тощо) [4].

На сьогодні пробація як вид покарання в Україні відсутній, однак наукові розробки з цього приводу ведуться ще з 2008 року. Так, у 2008 році народним депутатом України В. Швецем був поданий проект Закону України «Про пробацію», згідно з яким, пробація – це система наглядових, соціальних, виховних та профілактичних заходів, які застосовуються за рішенням суду до осіб, обвинувачуваних або визнаних судом винними у вчиненні злочинів невеликої або середньої тяжкості, за умови визнання особою своєї вини у вчиненні злочину. При застосуванні пробації особа звільняється від кримінальної відповідальності (ст. 1, 6 проекту Закону) [6].

Фактично, пробація – це сукупність заходів, націлених на організацію та проведення з винними особами соціальної, виховної та профілактичної роботи з метою їх ресоціалізації та попередження рецидивної злочинності, серед яких можна виділити наступні: здійснення контролю за дотриманням особами, до яких застосовано пробацію, виконання покладених обов'язків й зобов'язань та дотриманням обмежень; здійснення нагляду за поведінкою осіб, до яких застосовано пробацію, за місцем проживання, роботи та навчання; проведення соціальної та виховної роботи з особами, до яких застосовано пробацію; надання психологічної допомоги особам, до яких застосовано пробацію; про-

ведення індивідуально-профілактичної роботи з особами, до яких застосовано пробацію, спрямованої на попередження вчинення ними правопорушень та злочинів; організація та сприяння організації програм медіації, а також заохочення участі осіб, до яких застосовано пробацію, у цих програмах; забезпечення участі осіб, до яких застосовано пробацію, у суспільнокорисній безоплатній праці; надання соціальних послуг та сприяння у вирішенні соціально-побутових проблем осіб, до яких застосовано пробацію (працевлаштування; отримання документів; забезпечення місцем проживання й реєстрації; медичне забезпечення; отримання освіти та професії; інших проблемних питань) спільно з іншими державними органами і громадськими організаціями, на які покладаються обов'язки з проведення роботи і надання допомоги засудженим [6].

Особа, до якої судом застосовано пробацію, зобов'язана дотримуватися загально-визнаних правил поведінки в суспільстві, вести правослужняне життя і не вчиняти правопорушень, дотримуватися встановлених відповідно до законодавства порядку і умов пробації.

У випадку застосування пробації суд може покласти на особу один або декілька обов'язків, обмежень або зобов'язань:

- 1) утримуватись від контактів з особами, які визначені судом;
- 2) не змінювати місця проживання та роботи без дозволу служби пробації;
- 3) не залишати місце проживання у визначені судом години;
- 4) утримуватись від відвідування місць та територій, визначених судом;
- 5) виконувати безоплатну суспільнокорисну роботу, вид якої визначається органами місцевого самоврядування (цей обов'язок не покладається на засуджених до громадських робіт або виправних робіт);
- 6) відшкодувати завдану вчиненим злочином шкоду;
- 7) взяти участь у процедурі медіації за умови згоди обох сторін;
- 8) офіційно працевлаштуватися, пройти курс професійного навчання, здобути освіти або взяти участь в освітніх програмах чи курсах;

9) пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, венеричної чи іншої хвороби, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб;

10) перебувати протягом визначеного часу у реабілітаційних центрах – для повнолітніх, які не працюють;

11) відвідувати заняття психолога протягом визначеного часу;

12) взяти участь у реабілітаційних програмах або програмах, спрямованих на профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості, поліпшення соціальних стосунків тощо (ст. 9 проекту Закону) [6].

Щодо осіб, які звільнені судом від кримінальної відповідальності з одночасним застосуванням пробації, її строки встановлюються від одного до трьох років (ст. 10 проекту Закону) [6].

З внесенням змін до кримінального законодавства щодо встановлення поняття кримінального проступку як діяння, що за чинним КК України відноситься до злочину невеликої тяжкості та не має значного ступеня суспільної небезпеки, за яке передбачене покарання у вигляді громадських робіт, або інше, більш м'яке покарання, до яких проектом Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» відносять ухилення від сплати коштів на утримання дітей або непрацездатних батьків, введення пробації як покарання за такі діяння є важливим та необхідним кроком з наступних причин:

1) ті види покарання, що пропонуються в проекті Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» за скоєння кримінальних проступків, передбачених ч. 1 ст. 164 КК України та ч. 1 ст. 165 КК України – штраф або громадські роботи – це ті покарання, що не пов'язані з позбавленням або обмеженням волі винної особи, однак направлені на виконання виховної та профілактичної роботи з винними особами. Пробація, у свою чергу, вид покарання, що також не пов'язаний з позбавленням або обмеженням волі винної особи та становить сукупність заходів, на-

цілених на організацію та проведення з винними особами соціальної, виховної та профілактичної роботи з метою їх ресоціалізації та попередження рецидивної злочинності, який застосовується до винних осіб у скоєнні кримінальних діянь невеликої тяжкості, а тому справедливо може бути встановлений як вид покарання за ухилення від сплати коштів на утримання дітей або непрацездатних батьків;

2) громадські роботи, що можуть бути призначені судом винній у скоєнні кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 164 КК України або ч. 1 ст. 165 КК України, особі або призначені замість штрафу, полягають лише у виконанні засудженим за місцем його проживання у вільний від роботи чи навчання денний час безоплатних суспільно корисних робіт, а у випадку застосування пробації суд, враховуючи особистісні якості винної особи, може покласти на неї один або декілька різноманітних за змістом та характером обов'язків, обмежень чи зобов'язань, від яких не обмежується законом, які, у свою чергу, зможуть перевиховати винну особу та попередити скоєння подібних кримінальних проступків з її боку;

3) при призначенні покарання за скоєння кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 164 КК України або ч. 1 ст. 165 КК України у вигляді громадських робіт, суд повинен враховувати обмеження, що існують у даному виді покарання, а саме те, що громадські роботи не призначаються особам, визнаним інвалідами першої або другої групи, вагітним жінкам, особам, які досягли пенсійного віку, а також військовослужбовцям строкової служби [9, с. 126]. Пробація як вид покарання не має таких обмежень, оскільки, як уже зазначалося раніше, винній особі можуть бути призначені різноманітні за змістом та характером обов'язки, обмеження чи зобов'язання, навіть, пристосовані до людей з фізичними вадами або вагітних жінок;

4) при призначенні покарання за скоєння кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 164 КК України або ч. 1 ст. 165 КК України у вигляді громадських робіт, суд може встановити їх на строк від вісімдесяти до ста двадцяти годин [1]. Враховуючи

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються питання щодо доцільності використання пробації як альтернативи покарання за кримінальні проступки, передбачені ч. 1 ст. 164 КК України та ч. 1 ст. 165 КК України зі змінами та доповненнями відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних про-

вимоги ч. 2 ст. 56 КК України, громадські роботи можуть відбуватися не більш як чотири години на день [9, с. 126]. Тобто особа, якій призначено покарання у вигляді громадських робіт, відбуватиме його, наприклад, від двадцяти до тридцяти днів (якщо працюватиме по чотири години на день) або від сорока до шістдесяти днів (якщо працюватиме по дві години на день). У свою чергу, пробація може встановлюватись на строк від одного до трьох років, на відміну від громадських робіт, які можна фактично відбути за місяць чи за два. А це, у свою чергу, свідчить про більшу ефективність пробації від громадських робіт, оскільки винна особа буде виконувати певні обов'язки, зобов'язання або терпіти певні незручності впродовж року або декількох років, що безперечно матиме ефективніший вплив на перевиховання винної особи та попередження скоєння нею подібних кримінальних проступків.

Отже, враховуючи все вищевикладене, можна сказати, що для України пробація є новим та необхідним видом покарання за скоєння кримінальних проступків, передбачених ч. 1 ст. 164 КК України «Ухилення від сплати аліментів на утримання» та ч. 1 ст. 165 КК України «Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків», впровадження якого призведе до зменшення кількості та попередження вчинення подібних кримінальних діянь як з боку винної особи, так і інших осіб.

Література

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III станом на 18.10.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page5>. – Назва з екрану.

SUMMARY

The article deals with the question of whether the use of probation as an alternative punishment for criminal offenses under Part 1 of Art. 164 of the Criminal Code of Ukraine and part 1 of article 165 Criminal Code of Ukraine amended according to Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal Code of Ukraine regarding introduction of criminal misconduct."

2. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://crimealawyers.com/novyuy-ugolovno-processualnyy-kodeks-ukrainy-novyuy-upk-ukrainy>. – Назва з екрану.

3. Кримінальне право. Особлива частина : підручник / за заг. ред. М. І. Мельника, Клименка В. А. – К. : Атіка, 2008. – 712 с.

4. Поняття пробації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://probation.at.ua/index/0-6>. – Назва з екрану.

5. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» від 28.02.2012 № 10126 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42706. – Назва з екрану.

6. Проект Закону України «Про пробацію» від 26.11.2008 № 3412 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=33788. – Назва з екрану.

7. Указ Президента України «Про затвердження концепції реформування кримінальної юстиції України» від 08.04.2008 № 311 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/7703.html>. – Назва з екрану.

8. Юридичний словник «Академік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/17622>. – Назва з екрану.

9. Яценко С. С. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Яценко С. С. – К. : А.С.К., 2004. – 1096 с.